

<https://www.booksite.ru/fulltext/0/001/005/225/index.htm>. – Дата доступа:
11.01.2023.

Ярец К.А., студент 314т группы
дневной формы обучения
Научный руководитель – Котович О.В.,
кандидат культурологии

СІМВОЛІКА КУПАЛЬСКАГА ВОГНІШЧА І АЧЫШЧАЛЬНАЯ ФУНКЦЫЯ АГНЮ У ТРАДЫЦЫЙНАЙ КУЛЬТУРЫ

У традыцыйнай культуры беларусаў агонь, пры ўсіх станоўчых (асвятляць і саграваць) і адмоўных (спальваць, знішчаць) уласцівасцях займаў выключнае месца. Культ агню быў непарыўна звязаны з культам продкаў і культам зямлі. На сучасным этапе сімволіка агню адыгрывае важную ролю ў фарміраванні адносін да культурнай спадчыны Беларусі.

Сёння з упэўненасцю можна заявіць, што ўся культура, у прыватнасці язычніцкая, з'яўляецца адлюстраваннем сімвалаў, якія нашы продкі ўкладвалі ў той ці іншы рытуал. Сімвалы зменлівыя, падуладныя часу, але ўсё роўна валодаюць устойлівым характарам і з'яўляюцца элементамі пераемнасці для народа. Сімволіка агню адыгрывае важную ролю ў нацыянальных традыцыях беларусаў. Складана знайсці нацыянальнае свята ці абрад, у якім бы не "ўдзельнічаў" агонь. Гэта падкрэслівае глыбокую сувязь беларускай культуры са старажытнасцю. Агонь лічыўся адушаўлёнай, жывой сілай: ён рухаецца, спальваючы ўсё жывое на сваім шляху, ён сілкуецца і расце, ператвараючыся ў гіганцкае полымя.

Асновай нашага даследавання з'яўляецца рытуальнае вогнішча, якое запальвалі ў вялікія гадавыя святы. Адным з такіх свят з'яўляецца Купалле - старажытнае свята сонца і агню, сталасці лета, росквіту прыроды і ўрадлівасці зямлі. Нашы продкі – беларусы-язычнікі так назвалі самую кароткую ноч, якая прыпадае на 23-24 чэрвеня (удаклд.: на сучасным этапе Купалле адзначаецца ў ноч з 6 на 7 ліпеня).

Калі праводзіць купальскую ноч ля вадаёма, то досвіткам можна назіраць, як з-за гарызонту ўзыходзіць сонца «гуляючы». Нашы продкі бачылі ў гэтым дзеянні так званае "купанне" свяцілы ў вадзе, адкуль, уласна, і пайшла назва свята.

Увесь дзень быў напоўнены рытуальнымі дзеяннямі: з раніцы парыліся ў лазні, днём купаліся ў рэках і сажалках, дарэчы, суправаджалася ўсё песнямі, якія гучалі ўвесь дзень, бабулі прыводзілі ўнукаў мыцца да крыніц, нарыхтоўвалі венікі для лазні на ўвесь год.

Лічылася, што ў гэты перыяд года самы доўгі дзень і самая кароткая ноч, таму сонца па максімуме аддае сваю сілу зямлі, што стала падставай для збору лекавых траў, якія ў сваю чаргу таксама адлюстраванне рытуалу. Я. Крук і А. Катовіч у кнізе “Залатыя правілы народнай культуры” прыводзяць наступную інфармацыю: “Гром і маланка ў гэты дзень прадвяшчалі дрэнную ўборку сена. А калі раніцай у гэты дзень з’яўляліся «вялікія» росы, гэта прадвяшчала сухое лета і добры ўраджай» [2, с.313]. Акрамя здароўя, людзі здзяйснялі рытуальныя дзеянні, накіраваныя на хатніх жывёл, імкнуліся палепшыць свой дабрабыт і забяспечыць сабе добры ўраджай восенню: абыходзілі палі з пасевамі лёну, здзяйснялі абмыванне хлебнай дзежы і кадушак каля студні ці ракі.

Асаблівую ўвагу надавалі начным рытуалам. Купальская ноч была адзначана выхадам нячыстай сілы, таму сяляне ўсяляк спрабавалі захаваць сваю маёмасць і гаспадарку недатыкальнай: на падваконнікі клалі пякучую крапіву, а ў дзвярах хлява ставілі маладое асінавае дрэва.

Увечары юнакі збіралі старыя рэчы, галлё і бярэвенне для вогнішча, якое распальвалі ля возера ці ракі. У Купальскім вогнішчы прынята было спальваць адзенне хворага чалавека. Лічылася, што з ёй "згараць" усе яго хваробы.

Купальскае вогнішча, увасабляла сабой сонца і надзялялася сілай даваць ураджай і праганяць смерць і нячысцікаў. У старажытнасці купальскі агонь распальвалі трэннем кавалкаў дрэва адзін да аднаго. Як толькі купальскае вогнішча разгаралася, пачыналі вадзіць карагоды, уладкоўвалі ігрышчы, якія

суправаджаліся песнямі. Узростава аўдыторыя свята спалучала ў сабе і самых маленькіх, і старых людзей. Не прыйсці на купальскае вогнішча лічылася вялікім грахом. Дзяўчаты варажылі на вянках аб замужжы. Дарослыя людзі сядзелі далей ад вогнішча, пілі брагу ці піва, размаўлялі адзін з адным. Моладзь скакала парамі праз вогнішча. Існавала павер'е, што, калі падчас скокаў рукі маладых не разыдуцца – будзе вяселле, а разыдуцца – разам не быць.

Найважнейшым рытуальным дзеяннем з'яўлялася спальванне пудзіла: «Апагеем свята было спальванне пудзіла – лялькі ў выглядзе жанчыны. Яе падпальвалі і кідалі ў ваду. Пасля гэтага на невялікіх плытах "пускалі" агонь па вадзе. У некаторых мясцовасцях падпаленыя прасмаленыя колы пускалі з гары». [1, с. 326]. Зноў жа бачым сімвалічнае дзеянне – знішчэння старога, які адбыў свой век і пачатак новага вітка жыцця.

Калі падчас купальскіх святкаванняў ішлі моцныя і працяглыя дажджы і распальванне вогнішча рабілася немагчымым, людзі раскладвалі сімвалічнае «вогнішча» з ветак шыпшынікі, ружы, крапівы, праз якое таксама скакалі і гэтак верылі ў яго ачышчальныя і магічныя здольнасці.

Агонь лічылі сакральная, часам містычнай з'явай, адна з галоўных яго функцый – ачышчальная. Беларускі этнограф пачатку ХХ ст. А.К. Сержпутоўскі прыводзіць наступныя звесткі: «Ва ўрачыстых выпадках, калі патрабуецца здабыць старажытныя святы агонь, які мае ўласцівасць, па народных поглядах, засцерагаць чалавека ад таго ці іншага няшчасця, звяртаюцца да адмысловых прыёмаў, якія перадаваліся з роду ў род і дасягнулі нашага часу. Пры пабудове дома на новым месцы «трэба ўладкоўваць новы агмень, перавесці сюды заступнікаў-духаў, якія прывязаныя да старога агменю, а для гэтага неабходна здабыць святы агонь і ўрачыста перанесці яго са старога агменю ў новы. Калі ў акрузе з'яўляюцца эпідэмічныя хваробы ці склон быдла, таксама здабываюць святы агонь, разводзяць па канцах вуліцы і са ўсіх бакоў селішчы вялікія вогнішчы і падтрымліваюць іх днём і ўначы, каб такім чынам замкнуць уваход непажаданым гасцям. Акрамя таго, разносяць

гэты агонь па ўсіх хатах і падтрымліваюць яго ў хатніх агменях» [3, с.40]. Да нашых часоў ў вёскаў захоўваецца традыцыя пры пераездзе ў новае жылло пераносіць агонь са старой печы ў новую хату, лічылі, што гэта дазволіць захаваць ранейшы дастатак.

Агонь займаў пэўную ролю ў сямейна-радавых абрадах – пахавальным, радзінным, вясельным абрадах. Ачышчальная функцыя агню дапамагала “перайсці” ў новы стан існавання. Сюды можна аднесці спальванне радзільных або памінальных атрыбутаў, абкурванне магілы дымам або пакіданне збанка з вуглямі і інш. Асаблівую ролю агню адводзілі ў вясельным абрадзе. Калісьці існаваў цікавы звычай: маладыя павінны былі раскласці невялікае вогнішча, трымаючы адзін аднаго за рукі, даць клятву вернасці і каханню. Падчас заручыны сват злучаў рукі маладых над хатнім агнём. Дзяўчыны і хлопцы падчас народных свят і гулянняў пераскоквалі праз агонь. Лічылася, што такі рытуал дапаможа маладым у будучыні мець здаровых і прыгожых дзяцей. Вясельныя святы таксама суправаджаліся пераскокваннем маладых праз вогнішча. Вясельны поезд павінен быў праехаць праз падпаленую салому ў варотах сядзібы і інш.

“Ачышчальны” агонь быў сакральным сімвалам у святах беларускага народнага календара беларусаў. Напрыклад, 15 лютага традыцыйна адзначаецца свята “Грамніцы” (Стрэчанне), асноўнае прызначэнне якога – ачышчэнне з дапамогай агню свечкі. У гэты дзень у храме асвячаюць васковыя свечкі, якія ў народзе называюць “грамнічныя”. Потым з гэтай свечкай абходзілі двор, хату. Прысмальвалі валасы ўсім членам сям’і, а таксама галоўным “памочнікам” – каню, карове, авечкам і іншым жывёлам гаспадаркі. Людзі верылі, што такім чынам “чысцяць” свой дом, сябе, перасцерагаюцца ад хвароб і няшчасцяў, і гатовы сустрэкаць вясну. Агонь, а дакладна, вогнішча было галоўным і ў свяце Масленіца. Масленічнае пудзіла сімвалізавала заканчэнне зімы, таму ў святочным вогнішчы спальвалі састарэлыя за год рэчы.

Такім чынам мы прыйшлі да высновы, што ў захаванні і развіцці большасці нацыянальных традыцый "удзельнічаў" агонь, сімволіка якога ўяўляе сабой складаны і разнастайны культурны комплекс. Магія і сакральнасць агню настолькі глыбока праніклі ў падсвядомасць людзей, што на несвядомым узроўні яны перадаюцца ад пакалення да пакалення.

СПІС ВЫКАРЫСТАНЫХ КРЫНІЦ

1. Котович О.В, Крук И.И. Золотые правила народной культуры / О.В Котович, И.И. Крук. – Минск : Адукацыя і выхаванне, 2014. – 592 с.
2. Катовіч, А.В. Летнія святы / А.В. Катовіч, Я. Крук. – Мінск : Адукацыя і выхаванне, 2009. – 368 с.
3. Сержпутовский, А.К. Очерки Белоруссии. Добывание огня / А.К. Сержпутовский. – Живая старина, 1909, кн. 69, с. 40 – 41.
4. Жыцця адвечны лад : беларускія народныя прыкметы і павер'і / укл., праім. і пер. У. Васілевіч. — Кн. 2.— Мінск : Маст. літ., 1998. — 607 с.
5. Катовіч, А. Веснавыя святы: нарысы: у 2 кн. / А.Катовіч, Я. Крук. – Мінск: Мастац. літ., 2005. – Кн. 1. – 359 с.